

Jacek Bonarek <https://orcid.org/0000-0001-9237-922X>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Filia w Piotrkowie Trybunalskim

e-mail: jacek.bonarek@ujk.edu.pl

Planowane podziały państwa Romejów w X wieku. Perspektywa wydarzeń

Planned Divisions of the Byzantine Empire in the 10th Century.
A Perspective of the Events

Abstrakt

Pomysły podziału Bizancjum można zauważyć w źródłach epoki (np. podział Bizancjum na część wschodnią i zachodnią za panowania cesarza Maurycjusza, pomysł Jana II Komnena dotyczący wydzielenia wschodnich części państwa dla swego syna Manuela). Najbardziej znanym rozbiorem Bizancjum jest jego rozczłonkowanie w wyniku IV krucjaty.

W X w. można zaobserwować trzy takie incydenty. Pierwszy – wspomniany przez Jana Skylitza – dotyczy aliansu cara Symeona z kalifem Al-Mahdim i byłby układem regulującym strefy wpływów dwóch zwycięskich mocarstw. Drugi – przytoczony przez Leona Diakona – to wezwanie Świętosława, by Romejowie opuścili ziemie Europy. Może on odzwierciedlać istniejącą nadal wśród elit bułgarskich tradycję związaną z dominacją na bałkańskich ziemiach bądź ewentualnie nawiązywać do hipotetycznej ugody ruskiego władcy z Nikeforem Fokasem dotyczącej podziału ziem bułgarskich. Trzeci – mowa o nim jest w dziele Jana Skylitza oraz w źródłach proveniencji wschodniej – dotyczy umowy dzielącej Bizancjum pomiędzy Bardasa Fokasa i Bardasa Sklerosa. Ta idea miałaby związek z poparciem, jakie Bardas Skleros zdołał zyskać wśród państw oraz plemion wschodniego pogranicza Bizancjum.

Warto zauważyć też, że plany podziału państwa Romejów pojawiały się w jego dziejach, sugerując istnienie sił odśrodkowych oraz akcentując podział na część bałkańską i małoazjatycką.

Abstract

The concepts of dividing Byzantium can be found in sources from the period (e.g. the division into the eastern and western parts during the reign of emperor Maurice, John II Komnenos' idea concerning the allocation of the eastern parts of the country for his son, Manuel). The most well-known partitioning of Byzantium is its fragmentation as a result of the 4th crusade.

In the 10th century, three such incidents can be observed. The first one – mentioned by John Skylitzes – is related to the alliance between tzar Simeon and caliph Al-Mahdi and would be an arrangement to regulate the influence zones of the two victorious powers. The second – cited by Leo the Deacon – is Svyatoslav's call for the Byzantine Greeks to abandon the lands of Europe. It might reflect the tradition, which still lingers among the Bulgarian elites, related to the dominance in the Balkan lands or it could possibly correspond to a hypothetical settlement between the Russian ruler and Nikephoros Phokas concerning the division of Bulgarian lands. The third – depicted in John Skylitzes' work and the sources of Eastern provenance – concerns an agreement which divided Byzantium between Bardas Phokas and Bardas Skleros. This idea would be related to the support gained by Bardas Skleros among the countries and tribes of the Eastern borderland of Byzantium.

It is also worth pointing out that the plans to divide the Byzantine Empire appeared in its history, thereby suggesting the existence of decentralist forces and stressing the division into its Balkan and Asia Minor parts.

Słowa kluczowe: Bizancjum, separatyzm, Symeon I Wielki, Świętosław, Bardas Skleros, Bardas Fokas

Keywords: Byzantium, Separatism, Simeon I the Great, Svyatoslav, Bardas Skleros, Bardas Phokas

Niewątpliwie najbardziej znanym, planowanym oraz dokonanym rozbiorem Bizancjum jest rozczłonkowanie Romanii w wyniku wydarzeń związanych z IV krucjatą¹. Nie były to jednak jedyne pomysły podziału pań-

---

¹ A. Carile, *Partitio terrarum imperii Romaniae*, „Studi Veneziani” 1965, t. 7, s. 125-305; N. Oikonomides, *La décomposition de l'empire byzantine à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: A propos de la „Partitio Romaniae”*, [w:] *XVe Congrès International des Études byzantines. Rapports et co-rapports*, Ateny 1976, s. 3-28; S. Rek, *Partitio Terrarum Imperii Romaniae i markiz Bonifacy z Montferrat*, „Balcanica Posnaniensia” 1989, t. 4, s. 69-78; P. Lock, *The Franks in the Aegean, 1204-1500*, London-New York 1995, s. 45-51; K. Baczkowski, *Projekty rozbiorów*

stwowości bizantyńskiej, aczkolwiek – jak już zostało wspomniane – jedyne zakończone pełnym sukcesem.

Podobne idee, zamierzone bądź będące wynikiem nagłych cesarskich decyzji, a mogące doprowadzić do rozpadu państwa Romejów, pojawiały się już wcześniej. Wspomnieć można o hipotetycznym podziale Bizancjum na część wschodnią i zachodnią za panowania cesarza Maurycjusza², planach związanych z przeniesieniem centrum państwowości na Sycylię przez Konstansa II³ bądź o pomysłach Jana II Komnena dotyczących wydzielenia wschodnich części państwa dla swego syna Manuela⁴.

W niniejszym artykule zostanie podjęta próba przedstawienia pojawiających się w X w. planów oraz wizji (mniej lub bardziej realnych oraz zamierzonych) podziału Bizancjum. Były to pomysły zainicjowane na dworze władcy Bułgarów Symeona, powstałe w otoczeniu ruskiego księcia Świętosława oraz próba porozumienia pomiędzy Bardasem Sklerosem i Bardasem Fokasem podjęta w trakcie ich walk o tron cesarski.

---

państw suwerennych w późnym średniowieczu i u początku doby nowożytnej, Kraków 2001, s. 18-21; M. Angold, *The Fourth Crusade. Event and Context*, Harlow 2003, s. 129-131; Pentek Z., *Cesarstwo Łacińskie 1204-1261. Kolonialne państwo krzyżowców czy Neobizancjum?*, Poznań 2004, s. 82-94; F. van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium*, Leiden-Boston 2011, s. 41-59.

² Theophylacti Simocatae *historiae*, ed. K. de Boor, Lipsk 1887, s. 305-306, Teofilakt Simokatta, *Historia powszechna*, ed. A. Kotłowska, Ł. Różycki, Poznań 2016, s. 385; G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13, s. 9; idem, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963, s. 68; J. Moorhead, *Western approaches (500-600)*, [w:] *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, ed. J. Shepard, Cambridge 2008, s. 219 (dalej: CHBE); J. Bakytta, *Testament des Kaisers Maurikios*, „Byzantinoslavica” 2010, t. 68, s. 86-101.

³ Theophanis *Chronographia*, ed. C. de Boor, t. I, Lipsk 1883, s. 348; *The Chronicle of Theophanos Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, ed. C. Mango, R. Scott, G. Greatrex, Oxford 1997, s. 486; G. Ostrogorsky, *Geschichte ...*, s. 102; P. Corsi, *La spedizione italiana di Costante II*, Bologna 1983; A. Louth, *Byzantium transforming (600-700)*, [w:] CHBE, s. 232. Decyzja ta spowodowała niezadowolenie oraz niepokój w Konstantynopolu zagrożonym perspektywą utraty znaczenia jako centrum władzy cesarskiej; P. Antonopoulos, *Emperor Constans II's Intervention in Italy and its Ideological Significance*, [w:] *Byzantine War Ideology between Roman Imperial Concept and Christian Religion. Akten des Internationalen Symposiums (Wien, 19.-21. Mai 2011)*, ed. J. Koder, I. Stouraitis, Wien 2021, s. 30-31.

⁴ Ioannis Cinnami *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. A. Meineke, Bonn 1836, s. 16, 22-23, M. Angold, *The Byzantine Empire 1025-1204. A political history*, London-New York 1984, s. 158; P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, s. 36-37, idem; *The Empire of the Komnenoi (1118-1204)*, [w:] CHBE, s. 633, 634; patrz też: J. Harris, *Byzantium and the Crusades. Second Edition*, London 2014, s. 91.

Wojna bizantyńsko-bułgarska za panowania Symeona była jednym z najważniejszych i najdłuższych konfliktów w historii tych państw. Rozpoczęła się ona w końcu IX w. i trwała aż do końca trzeciej dekady X stulecia⁵.

W początkach drugiej dekady tegoż wieku Symeon nadal organizował wyprawy przeciwko Bizancjum i jakkolwiek mogło się wydawać, że przewaga znajduje się po jego stronie, o czym świadczyły chociażby sukcesy z roku 922⁶, to jednak Romejowie pod energicznymi rządami Romana I Lekapena stawiali skuteczny opór, a dalsze walki bez ostatecznego rozstrzygnięcia mogły nawet zmusić Symeona do zawarcia niesatysfakcjonującego pokoju⁷.

W tej sytuacji najlepszym wyjściem dla bułgarskiego władcy byłoby zawarcie sojuszu z państwem, którego wsparcie mogło przechylić szalę wojny na stronę koalicjantów. Wybór Symeona padł na kalifat fatymidzki obejmujący wówczas ziemie Maghrebu oraz mający w swej dyspozycji nie tylko silną armię lądową, ale i flotę⁸, bez której marzenia o zdobyciu Konstantynopola wydawały się być zwykłą mrzonką⁹.

---

⁵ Po raz pierwszy działania wojenne rozpoczęły się w roku 894, a seria konfliktów, rozdzielona okresami pokoju, trwała do roku 927; na temat walka patrz np.: Д. Ангелов, С. Кашев, Б. Чолпанов, *Българска военна история от античността до втората четвърт на X в.*, София 1983, s. 254-278; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000, s. 18-24; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, Łódź 2013; M. J. Leszka, K. Marinow, *Carstwo Bułgarskie polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866-971*, Warszawa 2015, s. 81-141; D.P. Hupchick, *The Bulgarian-Byzantine Wars for Early Medieval Balkan Hegemony. Silver-Lined Skulls and Blinded Armies*, London 2017, s. 149-219.

⁶ Д. Ангелов, С. Кашев, Б. Чолпанов, *Българска военна...*, s. 272-277; P. Stephenson, *Byzantium's...*, s. 23; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 197-199; M. J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 130-131.

⁷ J. Shepard, *Bulgaria: the other Balkan 'empire'*, [w:] *The New Cambridge Medieval History*, v. III: c. 900-c.1204, ed. T. Reuter, Cambridge 1999, s. 577-578; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 200; M. J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 131.

⁸ Na temat floty Fatymidów patrz np.: Y. Lev, *The Fatimid navy, Byzantium and the Mediterranean Sea 909-1036 C.E./297-427 A.H.*, „Byzantion” 1984, t. 54, s. 220-252; D. Bramoullé, *Recruiting Crews in the Fatimid Navy*, „Medieval Encounters” 2007, t. 13, s. 4-31.

⁹ Na temat relacji arabsko-bułgarskich za panowania Symeona patrz zwłaszcza: К.С. Кръстев, *България, Византия и Арабският свят при царуването на Симеон I Велики (893-927)*, „Bulgaria Mediaevalis” 2012, t. 3, s. 301-319, idem, *Българо-арабските отношения при царуването на Симеон I Велики (893-927) и една митологема в учебниците по история*, „История” 2013, т. XXI, nr 3, s. 202-206; idem, *България, Византия и Арабският свят при царуването на Симеон I Велики*, [w:] *Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927)*, Пловдив 2015, s. 361-378; idem, *Цар Симеон*

Wspomniane wydarzenie zostało opisane w dziele Jana Skylitzesa, powstałym w końcu XI w. bądź w początkach wieku XII, we fragmencie poświęconym Nikeforowi II Fokasowi, przy okazji opisu okoliczności, w jakich strona bizantyńska została zmuszona do płacenia trybutu Arabom z Afryki. Skylitzes, relacjonując wydarzenia z czasów Bazylego I oraz Leona VI, dochodzi do przedstawienia planu władcy Bułgarów Symeona, który prosił Al-Mahdiego z dynastii Fatymidów o przysłanie floty w celu wspólnego ataku na Konstantynopol. Królowa Miast, po zdobyciu, miała zostać w rękach Saracenów¹⁰, natomiast Symeon najwyraźniej zarezerwował dla siebie wpływ w europejskich częściach Cesarstwa¹¹. Fatymidzki władca przyjął ofertę Symeona, ale podczas powrotu bułgarscy wysłannicy wraz z arabskim poselstwem zostali schwytani w Kalabrii, a następnie odesłani do Konstantynopola, gdzie Roman I Lekapen Bułgarów uwięził, natomiast Arabów przekupił¹².

Próba zbliżenia bułgarsko-fatymidzkiego datowana jest w literaturze na pierwsze lata drugiej dekady X w.¹³, a sama idea podziału traktowana jako coś bardzo prawdopodobnego¹⁴. Trzeba przyznać, że zawarcie sojuszu z Fatymidami,

---

и арабите, [w:] *Симеонова България в историята на Европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой*, т. I, съст. А. Николов, Н. Кънев, София 2018, s. 246-252.

¹⁰ Istnieje również opinia w literaturze, że Konstantynopol zgodnie z porozumieniem miał przyspać Bułgarii; np.: M. Canard, *Arabes et Bulgares au debut du X-e siècle*, „Byzantion” 1936, t. 11, s. 215; Д. Ангелов, С. Кашев, Б. Чолпанов, *Българска военна...*, s. 276; И. Божилков, *Цар Симеон Велики (893-927): Златният век на Средновековна България*, София 1983, s. 141; J. Bonarek, *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003, s. 43, przyp. 127; К.С. Кръстев, *България, Византия и Арабският...*, s. 312; idem, *Цар Симеон и арабите...*, s. 247.

¹¹ Można uznać więc, że posiadanie Konstantynopola – zdaniem Jana Skylitzesa bądź jego źródła – nie było dla Symeona sprawą priorytetową; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 201, przyp. 31; M.J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 132, przyp. 291.

¹² Ioannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin-New York 1973, s. 261-265.

¹³ S. Runciman, *The Emperor Romanus I Lecapenus and his Reign*, Cambridge 1929, s. 90; J. Shepard, *Bulgaria...*, s. 577; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 200-201; M. J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 131, przyp. 291; D.P. Hupchick, op. cit., s. 200-201; Иванов И., *Българските средновековни владетели и Константинопол. Българските акции в подкрепа и срещу византийската столица в периода VIII – XIV в.*, [w:] *Владетел, държава и църква на Балканите през средновековието: Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Пламен Павлов*, ч. 2, състав. Н. Кънев и др., Велико Търново 2020, s. 226 (nie wspomina o Fatymidach).

¹⁴ S. Runciman, *The Emperor...*, s. 90; M. Canard, op. cit., s. 213-223; patrz też: M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 201, przyp. 31; M. J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 132, przyp. 291;

w tym czasie będącymi potęgą morską, miało rację bytu w przypadku państwa o charakterze lądowym, jakim była Bułgaria¹⁵.

Drugi z opisywanych pomysłów zrodził się w trakcie konfliktu ruskiego władcy Świętosława z Bizancjum w początkach panowania Jana I Tzimiskesa¹⁶. O epizodzie tym wspomina Leon Diakon w VI księdze swej historii, podając, że nowy władca stanął wobec wyzwań związanych z nękającym już trzeci rok

---

D.P. Hupchick, op. cit., s. 201; K.C. Кръстев, *България, Византия и Арабският...*, s. 313; idem, *Българо-арабските...*, s. 202; idem, *България, Византия и Арабският свят...*, s. 373; idem, *Цар Симеон и арабите...*, s. 246.

¹⁵ W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, s. 478.

¹⁶ Na temat konfliktu rusko-bizantyńskiego istnieje bogata literatura, by wymienić jedynie prace powstałe w ostatnich dwóch dekadach.: A. Poppe, *Svyatoslav the Glorious and the Byzantine Empire*, [w:] *Byzantium, New Peoples, New Powers. The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, ed. M. Kaimakova et al., Cracow 2007, s. 133-138; A.M. Введенский, *Договоры Руси с греками X века: Клятва Святослава Игоревича. Проблемы интерпретации выражения «колоти яко золото», „Труды Отдела древнерусской литературы” 2006, т. 57, s. 916–926; П.П. Толочко, „Летописные известия о походах Святослава на Дунай и их источники”, ВВ 2007, т. 66 (91), s. 146–154; А.С. Королев, *Святослав, Москва 2011, s. 132-257; К. Marinow, Hémos comme barrière militaire. L’analyse des écrits historiques de Léon le Diacre et de Jean Skylitzès au sujet de la campagne de guerre des empereurs byzantins Nicéphore II Phocas en 967 et de Jean I Tzimisces en 971, „Bulgaria Medievalis” 2011, т. 2, s. 443-466; A. Paroń, Śmierć księcia Światosława Игоревича a mit wszechmocnej dyplomacji bizantyjskiej, [w:] *Historicae viae. Studia dedykowane Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi z okazji 55-lecia pracy naukowej*, Wrocław 2012, s. 151-165; Г.Г. Атанасов, *О численности русской армии князя Святослава во время его походов в Болгарию и о битве под Дристрой (Доростолом) в 971 г.*, ВВ 2013, т. 72 (97), s. 86-102; А.В. Комар, *Место гибели князя Святослава: поиски, легенды, гипотезы, мистификации, „Stratum plus” 2014, т. 5, s. 235–256; M.J. Leszka, „Bulgarzy wobec wyprawy Jana I Tzymiskesa przeciw Światosławowi, księciu kijowskiemu (971)”, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2016, т. 17, z. 2, s. 25-40; idem, *The Bulgarians’ attitude towards the 971 expedition of John I Tzimisces – some remarks*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, red. А. Николов, София 2018, s. 416-429; M.J. Leszka, K. Marinow, op. cit., p. 176-199; С. А. Козлов, *«Святославиада», или что общего у князя Святослава Игоревича с «героями песнопевца Гомера?»*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2016, т. 1, s. 82-99; Madgearu A., *The war of 971 in Bulgaria: a model of conflict resolution for present superpowers*, „Bulgaria Medievalis” 2016, т. 7, s. 373-379; J. Bonarek, *Światosław pod Dorostolomem – wódz pokonany?*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2017, т. 18, z. 2, s. 9-21; idem, *Tzimisces, Svyatoslav and Bulgarians – the winners and the defeated*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, red. А. Николов, София 2018, s. 430-441; A. Kaldellis, *Streams of Gold, Rivers of Blood. The Rise and Fall of Byzantium, 955 A. D. to the First Crusade*, Oxford 2017, s. 68-74.***

państwo Romejów głodem, groźbą arabskiego ataku na niedawno odzyskaną Antiochię, a także z działaniami Rusów¹⁷.

Problem głodu został rozwiązany szybko poprzez sprawne sprowadzenie zapasów¹⁸, natomiast armia muzułmańska maszerująca na stolicę Syrii została pokonana przez siły pod wodzą patrikiosa Mikołaja¹⁹. Ostatnie zagrożenie, jakie reprezentowali działający nad Dunajem Rusowie Świętosława, Tzimiskes postanowił z kolei odsunąć drogą negocjacji, dlatego też do księcia Świętosława zostało wysłane poselstwo z misją nakłonienia go do opuszczenia ziem bułgarskich²⁰. Zdaniem bizantyńskiego historyka swoją propozycję Tzimiskes poparł obietnicą wypłaty sum, jakie Fokas obiecał Świętosławowi, a także faktem, że Bułgaria jako część Macedonii jest własnością Romejów²¹.

Świętosław jednak, niesiony na fali sukcesów, odmówił propozycji cesarza, wzgardziwszy oferowanym wynagrodzeniem i zażądał ogromnego wykupu za opanowane przez siebie ziemie i ludzi. Dopuszczał również możliwość odmowy ze strony Romejów, lecz wówczas mieliby oni opuścić część europejską, która nie powinna należeć do nich i udać się do Azji²². Rozmowy nie przyniosły więc żadnych rezultatów²³ i działania wojenne zostały wznowione.

Żądanie wysunięte przez wodza Rusów można jak najbardziej uznać za wpisujące się w tok narracji uwypuklenie barbarzyńskiej chępliwości²⁴ lub

¹⁷ Leonis Diaconis *Caloënsis Historiae libri decem*, rec. C. B. Hasii, Bonnae 1828, s. 102-103.

¹⁸ Leon Diakon, s. 103; patrz też: J. Teall, *The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13, s. 116.

¹⁹ Leon Diakon, s. 103; Jan Skylitzes, s. 287; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 76.

²⁰ Leon Diakon, s. 103, 105; B.B. Каргалов, А.Н. Сахаров, *Полководцы Древней Руси*, Москва 1985, s. 159-160; А.Н. Сахаров, *Дипломатия Святослава*, Москва 1991, s. 145; M.J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 192.

²¹ Leon Diakon, s. 103.

²² Literatura przedmiotu przyjmuje owe stwierdzenie, np.: M.B. Левченко, *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Москва 1956, s. 271; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1453*, New York 1971, s. 129; А.Н. Сахаров, op. cit., s. 145; M. Whittow, op. cit., s. 216; И. Божилов, В. Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*, София 1999, s. 298.

²³ Leon Diakon podaje w tym momencie, że Świętosław miałby wycofać się do swych siedzib do Bosforu Kimeryjskiego, czyli na Krym; Leon Diakon, s. 106; patrz też: П.О. Карышковский, *Лев Диакон о Тмутараканской Руси*, ВВ 1960, t. 18, s. 39-51.

²⁴ Przejawy takiej interpretacji zachowań Rusów można znaleźć w ówczesnych źródłach; patrz np: J. Bonarek, *Romajowie...*, s. 159-160.

też jako grę słów²⁵. W tym przypadku w żaden sposób nie można byłoby rozpatrywać wspomnianego passusu jako faktu²⁶, jednakże należy pamiętać, że Świętosław traktował podbite bułgarskie tereny jak swoją własność²⁷, a także – jeśli wierzyć rodzimym przekazom ruskim – jako centrum swego państwa²⁸. W takim przypadku możliwe jest, że przejął pewne istniejące w środowisku bułgarskim przekonanie, iż ziemie bałkańskie nie powinny należeć do państwa bizantyńskiego²⁹.

Po raz trzeci idea podziału pojawiła się w czasie burzliwych walk o władzę cesarską w Bizancjum, jakie rozgorzały po śmierci Jana I Tzimiskesa, kiedy to o realny wpływ na kontrolę nad państwem upomnieli się młodzi porfirogeneci – Bazyli II i Konstantyn VIII. Ważną rolę u boku braci odgrywał ich wuj, Bazyli Lekapenos³⁰, który dokonał istotnych zmian w obsadzie najważniejszych sta-

²⁵ Skoro Romejowie podkreślają swoje (nieaktualne) prawa do Bułgarii, to można zanegować ich prawa do całego Półwyspu Bałkańskiego.

²⁶ А.С. Королев, op. cit., s. 204-206; M. J. Leszka, K. Marinow, op. cit., s. 192, przyp. 15.

²⁷ G. Ostrogorsky, *Geschichte...*, s. 245.

²⁸ *Повесть временных лет*, ред. Д.С. Лихачева, Санкт-Петербург 2007, s. 32. Niegdyś w historiografii istniała nawet myśl o zamiarach budowania przez Świętosława imperium słowiańskiego z centrum nad dolnym Dunajem (np. В.В. Мавродин, *Древняя Русь: Происхождение русского народа и образование Киевского государства*, Москва 1946, s. 137-138; idem, *Древняя и средневековая Русь*, Санкт-Петербург 2009, s. 290; H. Łowmiański, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. V, Warszawa 1973, s. 218). Pogląd ten ostatecznie został zarzucony, nadal natomiast podkreśla się fakt, że ruski władca z pewnością dostrzegał wagę Bułgarii jako centrum handlu (np.: P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000, s. 49; J. Shepard, *The origins of Rus' (c. 900-1015)*, [w:] *The Cambridge History of Russia*, v. 1: *From Early Rus' to 1689*, ed. M. Perrie, Cambridge 2006, s. 61; A. Madgearu, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*, Leiden-Boston 2013, s. 29-30).

²⁹ Warto w tym momencie przypomnieć o walce ideologicznej, jaka toczyła się w czasach Symeona i wyrażająca się w używaniu tytułatury basileusa Romejów przez bułgarskiego władcę oraz w jego działaniach, które określa się w historiografii mianem *Pax Symeonica* (И. Божилов, *Цар Симеон Велики...*, s. 106-117; idem, *L'idéologie politique du tsar Syméon: PAX Symeonica*, „Byzantinobulgarica” 1986, t. 8, s. 73-88; M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 205-214). Wprawdzie trudno znaleźć dowody potwierdzające, że Symeona zamierzał poddać swej niepodzielnej władzy cały bizantyński Zachód (np. P. Рашев, „Втората война” на Симеон срещу Византия (913-927) като литературен и политически факт, „Преславска книжовна школа” 2005, t. 8, s. 159), ale z pewnością chciał ugruntować pozycję Bułgarii na Bałkanach, rugując wpływy bizantyńskie (M.J. Leszka, *Symeon I Wielki...*, s. 246). Echa tych działań, idei i słów mogły więc być nadal żywe w czasach Świętosława w pewnych bułgarskich kręgach.

³⁰ C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford 2005, s. 469-470.

nowisk armii Wschodu – w miejsce Bardasa Sklerosa domestykosem Wschodu został stratopedarcha Piotr, natomiast sam Skleros został przeniesiony na stanowisko duksa Mezopotamii, co odczuł jako niezasłużoną degradację³¹.

Efektom był bunt Bardasa Sklerosa, który został ogłoszony cesarzem wiosną bądź latem 976 r. i szybko podporządkował sobie tereny Wschodu, tocząc w następnych latach zakończone sukcesem operacje³². Prawowici basileusi odwołali więc w roku 978 Nikefora Fokasa z wygnania na wyspie Chios i powierzyli mu dowództwo w walce z buntownikami, który ostatecznie został pokonany i schronił się na terenach podległych władzy muzułmanów³³.

Stłumienie wystąpienia Sklerosa doprowadziło do współpracy Bazylego Lekapenosa z Bardasem Fokasem i ponownie ugruntowało wpływy rodu Fokasów³⁴. Jednakże w połowie lat 80-tych X w. Bazyli II doprowadził do przesilenia i objął samodzielne rządy, zmuszając Lekapenosa do ustąpienia³⁵. Niewątpliwie kroki te zaniepokoiły również Bardasa Fokasa, ale do zdecydowanych działań z pewnością pchnęła małoazjatyckiego arystokratę militarna i polityczna porażka, jakiej basileus doznał w roku 986 w Bramie Trajana z rąk Bułgarów Samuela³⁶.

³¹ Jan Skylitzes, s. 314-315; M. Whittow, op. cit., s. 361; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 83.

³² Jan Skylitzes, s. 315-323; *Histoire de Yahia ibn Sa'id d'Antioche*, ed. I. Kratchovsky et alii, *Patrologia Orientalis*, t. 18, s. (dalej: Yahia); Michele Psello, *Imperatori di Bisanzio (Cronografia)*, Vol. I (Libri I-VI 75), ed. S. Impellizzeri, Vicenza 1984, s. 14-16 (dalej: Michał Psellos); *The Chronicle of Matthew of Edessa*, ed. A. E. Dostourian, New York 1993, s. 36-37 (dalej: Mateusz z Edessy); *The Universal History of Stepanos Taroneci*, ed. T. Greenwood, Oksford 2017, s. 242-243 (dalej: Stefan z Taronu); В.П. Степаненко, *Апахуник в византийско-таоских отношениях в период мятежа Варды Склира (976—979)*, „Античная древность и средние века” 1973, т. 10, s. 221-224; W. Seibt, *Die Skleroi*, Wien 1976, s. 36-48; M. Whittow, op. cit., s. 361-364; J.-Cl. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Paris 1996, s. 27-29, 329-331; C. Holmes, op. cit., 115-17, 157-9, 188-9, 204-5, 240-5, 255-9, 261-6, 377-80, 450-7; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 83-84.

³³ Jan Skylitzes, s. 324-328; Michał Psellos, s. 16-18; Mateusz z Edessy, s. 37; W. Seibt, op. cit., s. 48; M. Whittow, op. cit., s. 363-365; J.-Cl. Cheynet *Pouvoir...*, s. 29; C. Holmes, op. cit., s. 457; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 84-87.

³⁴ Michał Psellos, s. 18; C. Holmes, op. cit., s. 240-246; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 87-88.

³⁵ Yahia, s. 417; patrz też: Jan Skylitzes, s. 335; Michał Psellos, s. 28-32; zob. też: W.G. Brokkaar, *Basil Lecapenus. Byzantium in the Tenth Century*, [w:] *Studia Byzantina Neobellenica Neerlandica*, t. 3, ed. W.F. Bakker, A.A. van Gemert, W.J. Aerts, Leiden 1972, s. 232; C. Holmes, op. cit., s. 46; 245, 457-458; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 94-95.

³⁶ Jan Skylitzes, s. 330-331; Yahia, s. 419; Д. Ангелов, Б. Чолпанов, *Българска военна история от втората четвърт на X в. до половина на XV в.*, София 1989, s. 34-38;

Nim jednak Bardas Fokas otwarcie wystąpił przeciw Konstantynopolowi, został ponownie wysłany do walki ze Sklerosem, który w początkach 987 r. ponowił swe pretensje do tronu³⁷, znajdując jednak kontrkandydata w swym rozgoryczonym i zaniepokojonym działaniami basileudów imienniku³⁸. Jan Skylitzes, przekazując najpełniejszy opis wojny domowej w czasach Bazylego i Konstantyna³⁹, podaje, że Bardas Fokas na wieść o pojawieniu się w bizantyńskich granicach Bardasa Sklerosa wysłał do niego list z propozycją podziału władzy. Skleros miał objąć władzę na ziemiach Wschodu, tj. Antiochią, Fenicją, Celesyrią, Palestyną i Mezopotamią⁴⁰, natomiast Fokasowi przypadłby Konstantynopol wraz z resztą ziem⁴¹. Propozycja podziału okazała się być pułapką, gdyż kiedy Bardas Skleros przybył do obozu Fokasa w Kapadocji, został schwytany i osadzony w twierdzy Tyropoion⁴².

Warto podkreślić, że przekaz Jana Skylitzesa znajduje potwierdzenie w kronice Yahii z Antiochii oraz Stefana z Taronu, którzy również podają, że Bardas Fokas zaproponował Sklerosowi podział imperium⁴³. Według antiocheńskiego historyka – podobnie jak w przekazie Jana Skylitzesa – Bardas Fokas miał przejąć Konstantynopol, natomiast dla Bardasa Sklerosa pozostawały tereny poza

---

P. Stephenson, op. cit., s. 59-60; C. Holmes, op. cit., s. 246, 458; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 95-96.

³⁷ Jan Skylitzes, s. 332; Yahia, s. 420; Stefan z Taronu, s. 286; W. Seibt, op. cit., s. 51; M. Whittow, op. cit., s. 370; J.-Cl. Cheynet *Pouvoir...*, s. 33-34, 332; C. Holmes, op. cit., s. 344, 458; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 97.

³⁸ Zbuntowany Bardas Fokas został proklamowany basileusem 15 sierpnia 987 r.; Jan Skylitzes, s. 332; patrz też: Leon Diakon, s. 173; Michał Psellos, s. 18-20; Yahia, s. 421; Stefan z Taronu, s. 287; G. Ostrogorsky, op. cit., s. 251; M. Whittow, op. cit., s. 370; J.-Cl. Cheynet *Pouvoir...*, s. 31; C. Holmes, op. cit., s. 344, 458; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 96-97.

³⁹ C. Holmes, op. cit., s. 240-241.

⁴⁰ Redaktorzy tłumaczeń Jana Skylitzesa na język francuski oraz angielski wspominają, że w czasach, kiedy ten bizantyński historyk tworzył swe dzieło na wymienionych terenach istniały efemeryczne, quasi-niezależne państewka, których powstanie należy wiązać ze skomplikowaną sytuacją na wschodnim pograniczu powstałą w wyniku konfliktów z Turkami Seldżuckimi; Jean Skylitzès, *Empereurs de Constantinople*, ed. B. Flusin, J.-Cl. Cheynet, Paris 2003, s. 280, przyp. 90; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, ed. J. Wortley, J.-Cl. Cheynet, B. Flusin, Cambridge 2010, s. 318, przyp. 94.

⁴¹ Jan Skylitzes, s. 336; G. Ostrogorsky, op. cit., s. 252; W. Seibt, op. cit., s. 52-53; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 97; C. Holmes, op. cit., s. 458-459.

⁴² Jan Skylitzes, s. 336; W. Seibt, op. cit., s. 53; M. Whittow, op. cit., s. 370; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 97.

⁴³ Yahia, s. 421-422; Stefan z Taronu, s. 286.

Miastem⁴⁴. Również w narracji Yahii oraz Stefana z Taronu Skleros został oszukany i uwięziony przez przedstawiciela rodu Fokasów⁴⁵, który jednak miał zarazem przyrzec, że po pokonaniu cesarza Bazylego dotrzyma danego wcześniej słowa.⁴⁶

Analizując powyższe wzmianki, można stwierdzić, że naturalnym podziałem byłyby ziemie europejskie przeciwstawione posiadłościom w Azji Mniejszej, z nieregulowanym statusem samego Konstantynopola. Trudno wprawdzie uznać za pewnik (aczkolwiek warto przyjąć takie przypuszczenie), że w przypadku opisanych epizodów zaobserwować można istniejący wśród Romejów podział na część macedońską (europejską) i małoazjatycką państwa. Jednak istnienie przekonania o takim zróżnicowaniu jest dostrzegalne w źródłach proveniencji bizantyńskiej. Warto wspomnieć o incydencie związanym z osobą Eustatiosa Dafnomelosa opisanym przez Jana Skylitzesa, kiedy Eustatios wyraźnie podkreśla, że jest Romejem z Azji Mniejszej, nie z Tracji bądź Macedonii⁴⁷ bądź o słowach Aleksego Komnena dotyczących ewentualnego dziedziczenia tronu przez jego zięcia Nikefora Bryenniosa⁴⁸. Naturalnie należy pamiętać, że owe źródła powstały w czasach komneńskich, jednak niezaprzeczalnie potwierdzają istnienie poczucia odrębności poszczególnych części Romanii.

---

⁴⁴ Cathrine Holmes proponuje uznać owe słowa za podział kompetencji władzy (Bardas Fokas zostaje cesarzem, natomiast Skleros – domestykiem schol), nie zaś za stricte podział terytorialny (C. Holmes, op. cit., s. 459; patrz też: J.-Cl. Cheynet, op. cit., s. 332). Jest to ciekawa interpretacja, aczkolwiek wydaje się, że Skleros kontrolował raczej wschodnie pogranicze Bizancjum, a być może nawet całą Azję Mniejszą (A. Vogt, *The Macedonian Dynasty from 976 to 1057*, [w:] *The Cambridge Medieval History*, v. IV: *The Eastern Roman Empire (717-1453)*, ed. J.B. Bury, New York 1923, s. 87; G. Ostrogorsky, op. cit., s. 252; M. Whittow, op. cit., s. 370; J.-Cl. Cheynet, op. cit., s. 332).

⁴⁵ Yahia, s. 421-422; Stefan z Taronu, s. 287.

⁴⁶ Yahia, s. 422.

⁴⁷ Jan Skylitzes, s. 326; patrz też: J. Bonarek, *Romajowie ...*, s. 43-44; inaczej: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka*, z. 6: *Pisarze wieku XI*, red. A. Kotłowska, A. Brzostkowska, Warszawa 2013, s. 233, przyp. 293. Nawet jeśli słowa Dafnomelosa w zamysle Jana Skylitzesa mają podkreślić potencjalną wspólnotę interesów Bułgarów i Romejów (C. Holmes, op. cit., s. 232), to i tak uwypuklają rozłam na romejskich mieszkańców ziem europejskich i azjatyckich.

⁴⁸ Niketas Choniates przytacza słowa skierowane rzekomo przez Aleksego I Komnena do żony, nakłaniającej go do zmiany sukcesji tronu na korzyść ich córki Anny oraz jej męża Nikefora Bryenniosa. Autokrator miał wówczas stwierdzić, że uznano by go za bezrozumnego, jeśliby oddał tron zdobyty krwią nie własnemu synowi, lecz temu *Macedończykowi*, tj. Nikeforowi Bryenniosowi; Nicetae Choniatae *Historia*, ed. J.A. van Dieten, Berlin-New York 1975, s. 5-6.

W przypadku umowy dzielącej Bizancjum pomiędzy Bardasa Fokasa i Bardasa Sklerosa – w kontekście przekazu Jana Skylitzesa – można ewentualnie także przyjąć, że proponowany podział miałby związek z poparciem, jakie Bardas Skleros zdołał zyskać wśród państw oraz plemion pogranicza⁴⁹, które nie pozostawiły uwięzienia pretendenta bez reakcji⁵⁰. Źródła proveniencji wschodniej mówią bowiem tylko ogólnie o podziale państwa pomiędzy pretendentów do cesarskiego tronu.

Z kolei przytoczone przez Leona Diakona słowa przypisywane Świętosławowi mogą odzwierciedlać istniejącą nadal wśród elit bułgarskich tradycję związaną z dominacją na bałkańskich ziemiach (wyrażoną chociażby przez analizowany epizod porozumienia arabsko-bułgarskiego, a wywodzącą się z jeszcze z czasów Symeona I Wielkiego) bądź ewentualnie nawiązywać do hipotetycznej ugody ruskiego władcy z Nikeforem Fokasem dotyczącej podziału ziem bułgarskich⁵¹, zmodyfikowanej przez Świętosława w wyniku własnych zwycięstw oraz zawirowań na konstantynopolitańskim dworze.

Pierwsza z kolei wzmianka, dotycząca aliansu cara Symeona z kalifem Al-Mahdim byłaby normalnym układem regulującym przyszłe strefy wpływów dwóch zwycięskich mocarstw.

Niezależnie od przyjętego toku rozważań, warto zauważyć, że plany podziału państwa Romejów pojawiały się niejednokrotnie w jego dziejach, sugerując istnienie sił odśrodkowych oraz akcentując podział na część bałkańską i małoazjatycką.

Bibliografia

Angold M., *The Byzantine Empire 1025-1204. A political history*, London-New York 1984.

Angold M., *The Fourth Crusade. Event and Context*, Harlow 2003.

Antonopoulos P., *Emperor Constans II's Intervention in Italy and its Ideological Significance*, [w:] *Byzantine War Ideology between Roman Imperial Concept and Christian Religion. Akten des Internationalen Symposiums (Wien, 19.-21. Mai 2011)*, ed. J. Koder, I. Stouraitis, Wien 2021.

---

⁴⁹ Yahia, s. 420-421; Stefan z Taronu, s. 286; W. Seibt, op. cit., s. 50-51; M. Whittow, op. cit., s. 370; C. Holems, op. cit., s. 310; A. Kaldellis, *Streams of Gold...*, s. 97.

⁵⁰ Stefan z Taronu, s. 287; C. Holems, op. cit., s. 310.

⁵¹ J. Bonarek, *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Świętosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X wieku*, „Studia Historyczne” 1996, t. 39, nr 3, s. 287-302.

Baczkowski K., *Projekty rozbiorów państw suwerennych w późnym średnio-wieczu i u początku doby nowożytnej*, Kraków 2001.

Bakytta J., *Testament des Kaisers Maurikios*, „Byzantinoslavica” 2010, t. 68.

Bonarek J., *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Świętosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X wieku*, „Studia Historyczne” 1996, t. 39, nr 3.

Bonarek J., *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etnicz-na Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003.

Bonarek J., *Świętosław pod Dorostolonem – wódz pokonany?*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2017, t. 18, z. 2.

Bonarek J., *Tzimiskes, Svyatoslav and Bulgarians – the winners and the de-feated*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, red. А. Николов, София 2018.

Bramoullé D., *Recruiting Crews in the Fatimid Navy*, „Medieval Encoun-ters” 2007, t. 13.

Brokkaar W.G., *Basil Lecapenus. Byzantium in the Tenth Century*, [w:] *Stu-dia Byzantina Neohellenica Neerlandica*, t. 3, ed. W.F. Bakker, A.A. van Ge-mert, W.J. Aerts, Leiden 1972.

Canard M., *Arabes et Bulgares au debut du X-e siècle*, „Byzantion” 1936, t. 11.

Carile A., *Partitio terrarum imperii Romanie*, „Studi Veneziani” 1965, t. 7, s. 125-305.

Cheyne J.-Cl., *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Paris 1996.

Corsi P., *La spedizione italiana di Costante II*, Bologna 1983.

Harris J., *Byzantium and the Crusades*, London 2014.

Histoire de Yahîâ ibn Sa'îd d'Antioche, ed. I. Kratchovsky et alii, *Patrologia Orientalis*, t. 18.

Holmes C., *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford 2005.

Hupchick D.P., *The Bulgarian-Byzantine Wars for Early Medieval Balkan Hegemony. Silver-Lined Skulls and Blinded Armies*, London 2017.

Ioannis Cinnami *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. A. Meineke, Bonn 1836.

Ioannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin-New York 1973.

Jean Skylitzès, *Empereurs de Constantinople*, ed. B. Flusin, J.-Cl. Cheynet, Paris 2003.

John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, ed. J. Wortley, J.-Cl. Cheynet, B. Flusin, Cambridge 2010.

Kaldellis A., *Streams of Gold, Rivers of Blood. The Rise and Fall of Byzantium, 955 A. D. to the First Crusade*, Oxford 2017.

Leonis Diaconis *Caloënsis Historiae libri decem*, rec. C.B. Hasii, Bonnae 1828.

Leszka M.J., *Bułgarzy wobec wyprawy Jana I Tzymiskesa przeciw Światosławowi, księciu kijowskiemu (971)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2016, t. 17, z. 2.

Leszka M.J., *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, Łódź 2013.

Leszka M.J., *The Bulgarians' attitude towards the 971 expedition of John I Tzimiscēs – some remarks*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, red. А. Николов, София 2018.

Leszka M.J., Marinow K., *Carstwo Bułgarskie polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866-971*, Warszawa 2015.

Lev Y., *The Fatimid navy, Byzantium and the Mediterranean Sea 909-1036 C.E./297-427 A.H.*, „Byzantion” 1984, t. 54.

Lock P., *The Franks in the Aegean, 1204-1500*, London-New York 1995.

Louth A., *Byzantium transforming (600-700)*, [w:] *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, ed. J. Shepard, Cambridge 2008.

Łowmiański H., *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. V, Warszawa 1973.

Madgearu A., *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*, Leiden-Boston 2013.

Madgearu A., *The war of 971 in Bulgaria: a model of conflict resolution for present superpowers*, „Bulgaria Medievalis” 2016, t. 7.

Magdalino P., *Empire of the Komnenoi (1118-1204)*, [w:] *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, ed. J. Shepard, Cambridge 2008.

Magdalino P., *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.

Marinow K., *Hémos comme barrière militaire. L'analyse des écrits historiques de Léon le Diacre et de Jean Skylitzès au sujet de la campagne de guerre des empereurs byzantins Nicéphore II Phocas en 967 et de Jean I Tzymiscēs en 971*, „Bulgaria Medievalis”, 2011, 2.

Michele Psello, *Imperatori di Bisanzio (Cronografia)*, Vol. I (Libri I-VI 75), ed. S. Impellizzeri, Vicenza 1984.

Moorhead J., *Western approaches (500-600)*, [w:] *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, ed. J. Shepard, Cambridge 2008.

Nicetae Choniatae *Historia*, ed. J.A. van Dieten, Berlin-New York 1975, s. 5-6.

Obolensky D., *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1453*, New York 1971.

Oikonomides N., *La décomposition de l'empire byzantine à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: A propos de la „Partitio Romaniae”*, [w:] *XVe Congrès International des Études byzantines. Rapports et co-rapports*, Ateny 1976, s. 3-28.

Ostrogorsky G., *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963.

Ostrogorsky G., *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13.

Paroń A., *Śmierć księcia Światosława Igorewicz a mit wszechmocnej dyplomacji bizantyjskiej*, [w:] *Historicae viae. Studia dedykowane Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi z okazji 55-lecia pracy naukowej*, Wrocław 2012.

Pentek Z., *Cesarstwo Łacińskie 1204-1261. Kolonialne państwo krzyżowców czy Neobizancjum?*, Poznań 2004.

Poppe A., *Svjatoslav the Glorious and the Byzantine Empire*, [w] *Byzantium, New Peoples, New Powers. The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, ed. M. Kaimakova et al., Cracow 2007.

Rek S., *Partitio Terrarum Imperii Romaniae i markiz Bonifacy z Montferrat*, „Balcanica Posnaniensia: 1989, t. 4, s. 69-78

Runciman S., *The Emperor Romanus I Lecapenus and his Reign*, Cambridge 1929.

Seibt W., *Die Skleroi*, Wien 1976.

Shepard J., *Bulgaria: the other Balkan 'empire'*, [w:] *The New Cambridge Medieval History*, v. III: c. 900-c.1204, ed. T. Reuter, Cambridge 1999.

Shepard J., *The origins of Rus' (c. 900-1015)*, [w:] *The Cambridge History of Russia*, v. 1: *From Early Rus' to 1689*, ed. M. Perrie, Cambridge 2006

Stephenson P., *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000.

Teall J., *The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13.

Teofilakt Simokatta, *Historia powszechna*, ed. A. Kotłowska, Ł. Różycki, Poznań 2016.

Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 6: Pisarze wieku XI, red. A. Kotłowska, A. Brzóstkowska, Warszawa 2013.

- The Chronicle of Matthew of Edessa*, ed. A. E. Dostourian, New York 1993.
- The Chronicle of Theophanos Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, ed. C. Mango, R. Scott, G. Greatrex, Oxford 1997.
- The Universal History of Stepanos Tarōneci*, ed. T. Greenwood, Oksford 2017.
- Theophanis *Chronographia*, ed. C. de Boor, t. I, Lipsk 1883.
- Theophylacti Simocattae *historiae*, ed. K. de Boor, Lipsk 1887.
- Treadgold W., *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.
- Tricht F. van, *The Latin Renovatio of Byzantium*, Leiden-Boston 2011.
- Vogt A., *The Macedonian Dynasty from 976 to 1057*, [w:] *The Cambridge Medieval History*, v. IV: *The Eastern Roman Empire (717-1453)*, ed. J.B. Bury, New York 1923.
- Ангелов Д., Кашев С., Чолпанов Б., *Българска военна история от античността до втората четвърт на X в.*, София 1983.
- Ангелов Д., Чолпанов Б., *Българска военна история от втората четвърт на X в. до половина на XV в.*, София 1989.
- Атанасов Г.Г., *О численности русской армии князя Святослава во время его походов в Болгарию и о битве под Дристрой (Доростолом) в 971 г.*, ВВ 2013, t. 72 (97).
- Божилев И., *L'idéologie politique du tsar Syméon: PAX Symeonica*, „Byzantinobulgarica” 1986, t. 8.
- Божилев И., Гюзелев В., *История на средновековна България VII-XIV век*, София 1999.
- Божилев И., *Цар Симеон Велики (893-927): Златният век на Средновековна България*, София 1983.
- Введенский А.М., *Договоры Руси с греками X века: Клятва Святослава Игоревича. Проблемы интерпретации выражения «колоти яко золото»*, „Труды Отдела древнерусской литературы” 2006, 57.
- Иванов И., *Българските средновековни владетели и Константинопол. Българските акции в подкрепа и срещу византийската столица в периода VIII – XIV в.*, [w:] *Владетел, държава и църква на Балканите през средновековието: Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Пламен Павлов*, ч. 2, състав. Н. Кънев и др., Велико Търново 2020.
- Каргалов В.В., Сахаров А.Н., *Полководцы Древней Руси*, Москва 1985.
- Карышковский П.О., *Лев Диакон о Тмутараканской Руси*, ВВ 1960, t. 18.

Козлов С.А., «Святославиада», или что общего у князя Святослава Игоревича с «героями песнопевца Гомера»? „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2016, t. 1.

Комар А.В., Место гибели князя Святослава: поиски, легенды, гипотезы, мистификации, „Stratum plus” 2014, t. 5.

Королев А.С., Святослав, Москва 2011.

Кръстев К.С., България, Византия и Арабският свят при царуването на Симеон I Велики, [w:] Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893 - 927), Пловдив 2015.

Кръстев К.С., Цар Симеон и арабите, [w:] Симеонова България в историята на Европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой, t. I, съст. А. Николов, Н. Кънев, София 2018.

Кръстев К.С., България, Византия и Арабският свят при царуването на Симеон I Велики (893-927), „Bulgaria Mediaevalis” 2012, t. 3.

Кръстев К.С., Българо-арабските отношения при царуването на Симеон I Велики (893-927) и една митологема в учебниците по история, „История” 2013, t. XXI, nr 3.

Левченко М.В., Очерки по истории русско-византийских отношений, Москва 1956.

Мавродин В.В., Древняя и средневековая Русь, Санкт-Петербург 2009.

Мавродин В.В., Древняя Русь: Происхождение русского народа и образование Киевского государства, Москва 1946.

Повесть временных лет, ред. Д.С. Лихачева, Санкт-Петербург 2007.

Рашев Р., “Втората война” на Симеон срещу Византия (913–927) като литературен и политически факт, „Преславска книжовна школа” 2005, t. 8.

Сахаров А.Н., Дипломатия Святослава, Москва 1991.

Степаненко В.П., Апахуник в византийско-таоских отношениях в период мятежа Варды Склира (976—979), „Античная древность и средние века” 1973, вып. 10.

Толочко П.П., Летописные известия о походах Святослава на Дунай и их источники, ВВ 2007, t. 66 (91).